

Németh Orsolya

Egyéni cselekedetek vagy rendszerszintű változtatások?

Szemponatok a klímaváltozás lehetséges feldolgozásához egy drámapedagógus szemszögéből

A *Klimaváltozás – Történetünk a mi kezünkben* című kreatív olvasási foglalkozást a fiatal felnőtt korosztály számára fejlesztettük a Vekker Műhellyel¹ a 2025-ös tanévben. A program létrejöttét a TIPSPORT Alapítvány (Nadácia Tipsport) támogatta, melyen együttműködés segítségével három szlovákiai egyetem² és a Pozsonyi Magyar Szakkollégium több mint 120 hallgatójához jutottunk el az elmúlt nyolc hónapban. A résztvevő hallgatók jövőbeli tanárok, tanítók, kisgyermeknevelők és szerkesztők voltak, így az, hogy a jövőben közvetlen hatással lesznek gyerekekre és kortásaikra egyaránt, új szempontokat emelt a közös beszélgetéseinkbe, és a drámapedagógiai élmény szakmai tapasztalati hasznosságát is aláhúzta, kimondottan az élménypedagógia-módszertani vagy az irodalomfeldolgozási szemináriumokra kapott meghívásainkkor.

A foglalkozás létrehozásakor meghatározó volt az az aggasztó tapasztalat, hogy ritkán utalunk mindnyájunkat napjainkban érintő krízisként a globális éghajlatváltozásra, ami ellen mindannyiunk felelőssége tenni. A beszélgetésekben e téma sokkal inkább sopánkodásként jelenik meg, ki tudja, mikor bekövetkező, szinte fiktív végzetként utalunk rá, ami ellen az átlagembernek ráadásul nevetséges erőfeszítéseket tennie és áldozatot hoznia. Ezt az élményt helyezi kontextusba Greta Thunberg *Klímakönyv* című esszégyűjteménye, amely naprakészen és alaposan mutatja be a válsághelyzetet, miközben cselekvésre szólít, és amelyet a foglalkozás kiindulópontjául is választottunk.

Forrás: Patócs Diána és a Vekker Műhely archívuma

Greta Thunberg, klíma- és emberjogi aktivista 2019-ben vált világszerte ismertté, amikor 15 évesen sztrájk sorozatba kezdett, hogy nyomást gyakoroljon Svédország kormányára. A Fridays

For Future néven elhíresült mozgalom országos, később nemzetközi diáktüntetéssé nőtte ki magát. 2023-ban jelent meg magyar fordításban a *Klímakönyv*³ című esszégyűjteménye, amely több száz szakértő – kutató, aktivista, író, történetmesélő – tollából tartalmaz esszéket. Elég a bevezető oldalakat elolvasnunk Thunberg *Klímakönyv*ből, hogy tisztafejű állításokkal találjuk szembe magunkat. Az író az Éghajlatváltozási Kormányközi Testületet (IPCC) idézi, akik a 2021-es jelentésükben egyértelműen megállapították: „Kétség sem férhet hozzá, hogy az emberi tevékenység melegíti a légkört, az óceánt és a szárazföldet.”

A gyűjtemény létrehozásának explicit célja, hogy megossza a legfrissebb tudást (tényszerű adatok, kutatások, benyomások és emberi tapasztalatok), hogy teljes képet kapjunk a szituációról, hogy tudjuk, mit tehetünk és mit nem szabad tennünk. Mégis milyen szituációról? Az összefonódó éghajlati, ökológiai és fenntarthatósági válságról, amely kétségtelenül nagyobb hatással van a mindennapi életünkre és a jövőnkre, mint eddig bármi az emberiség történelmében. Összefoglalva: mi okoztuk, mi fokoztuk, nagy a baj, nekünk kell cselekednünk, de ehhez először meg kell értenünk, mi történik.

A Katedra rendszeres követői már találkozhattak a Vekker Műhely olvasóvá nevelési foglalkozásaival, ugyanis Benes Tarr Csilla, a társulat oszlopos tagja cikkében⁴ betekintést nyújtott a munkamódszereinkbe és a facilitátori attitűdbe, amit képviselünk. A jelen példa mégis több ponton eltér ettől. Ugyanis a *Történetünk a mi kezünkben* nem gyerekeket, hanem (fiatal) felnőtteket, egyetemistákat szólít meg, és egészen messzire merészkedik a szövegtől. Mivel egy esszégyűjteményről van szó, ezért nem egy karakter, főszereplő szemüvegén keresztül vizsgáltuk az éghajlatváltozást, hanem a könyv informatív részeire és izgalmas dilemmákat felvető kérdéseire építve a valóságra reflektáltunk. A hallgatók személyes véleményére és a mögötte meghúzódó értékrendszer kibontására és megvitatására helyeztük a hangsúlyt. A drámapedagógia eszköztára, ahogy a későbbiekben látni fogják, kreatív keretet kínált a vélemények kifejezéséhez és az új gondolatok megszületéséhez.

Hogyan kezdünk neki?

A továbbiakban három szakaszban engedek betekintést a foglalkozás fejlesztésébe, melyen külső szemszög remélhetőleg izgalmas kitekintő lehet a pedagógusok számára, és inspiráló szempontokat is hozhat be a saját óratervezésbe. A folyamat leírása szubjektív lesz, megeshet, hogy az alkotótársaim kicsit máshogy mesélnének a döntéseket megelőző gondolatokról, ami a csapatmunka sajátja, s amit az is indokol, hogy önálló fejlesztő és kutató körök váltották a megosztás és közös döntések köreit.

A téma és a fókusz kijelölése

Mint ahogy a korábbi cikkünkben utaltunk rá, egy könyvet feldolgozó foglalkozás felépítése nincs szigorú szabályokhoz kötve, de nagyon hasznos első lépés a téma és egy (vagy több) fókuszkérdés kijelölése. Takács-Sánta András (az ELTE humánökológia szakának igazgatója, egyetemi docens) Válasz Online-on megjelent írása nagy hatással volt a témaválasztás alakulására. Az esszében kifejti, hogy az ökokatasztrofista hozzáállás („Túl késő már bármit is tenni, mentsük a saját bőrünket”-hozzaállás) nemcsak könnyen vitatható, de társadalmilag is súlyosan káros. Az írás kulcskérdése így hangzik:

„Vajon morálisan elfogadható-e, ha csak magamban vagy a szűk csoportommal készülök az összeomlás utáni életre, és nem foglalkozom a többi ember sorsával, nem is beszélve más élőlényekéről?”⁵

Ennek nyomán könyvünk ötödik, *Mit kell most tennünk?* című részéből szemezgettünk írásokat az egyéni cselekvés és a társadalmi átalakulás viszonyáról. Érdekes kérdésként meghatározni, mire fókuszálunk a témában. A megbeszéléseink jegyzőkönyvéből idézve osztom meg a tervezés során felmerült kérdéseket.

- Az egyén felelőssége tenni a klímaváltozás ellen?
- Kell tenni a klímaváltozás ellen?

A jó kérdés egy drámapedagógiai foglalkozásban általában nem eldöntendő, hiszen az kifulladásig, hogy: igen vagy nem, és két táborra osztja a csoportot a vélemények sokasága helyett.

- Hogyan érhető el társadalmi változás egyéni felelősségvállalással?

A 'Hogyan...?' kérdésekkel gyakran az a probléma, hogy már előre magukban foglalják, mit kell csinálni, csak a hogyan-ra kérdeznek rá (például: Az egyéni felelősségvállalás társadalmi változást ér el. Sorold fel, hogyan!). Tehát szerkezetükben állítanak, mielőtt megegyezhettünk volna, hogy egyetértünk-e velük. A fenti 'Hogyan...?' kérdést megelőzik a következő kérdések:

- Hova vezet az egyéni felelősségvállalás a klímakrízisben?
- Kinek a felelőssége a klímaváltozás megállítása?
- Meddig terjed az egyén felelőssége a társadalmi változásokban?

Fontos, hogy olyan kérdést vigyünk, ami számunkra is dilemma, amiben hiszünk, hogy az megvizsgálásra érdemes, és nyitottak vagyunk vele kapcsolatban olyan nézőpontokra a résztvevőktől, amik számunkra is újak. Az is fontos, hogy a válaszok által személyes tapasztalatokat oszthassanak meg a résztvevők, de ez ne váljon terápiás megosztássá, hanem a kérdés társadalmi vonatkozásával tudjunk foglalkozni. Az előbbi elveknek a legutolsó kérdés egészen megfelel: nem ad alapot fiktív forgatókönyvek sorolására vagy vádaskodásra, mint az előtte állók.

A foglalkozásban végül a következő kérdés mentén dolgoztunk: Mit tehet az egyén a globális/társadalmi változásokért? Mi segíti és mi akadályozza?

A munkaformák megválasztása

Természetesen ezek a kérdések nem önmagukban rosszak vagy jók. Kontextustól és céltól függően a fentiek közül bármelyik hasznos lehet a foglalkozás során. Nem a tökéletes kérdés megfogalmazása a cél, hanem hogy azt minél több oldalról meg tudja vizsgálni a résztvevő, hogy a felkínált tevékenységek megnyissák az értelmezési tartományt.

Az egyéni döntéshozás belső mozgatórugói feltérképezésére többféle tevékenységet is kínáltunk. Két példát említek. Elsőként: a *Skála* elnevezésű játékunkban egy ötfokú skálát építünk, amelynek origója egy fiktív főszereplő döntése, fókái pedig a tett egymásra épülő következményei. A döntésekre első körben mi, tanárok hozunk példákat, amelyeket olyan hétköznapi helyzetekből kölcsönzünk, amelyek mindenkivel előfordulhatnak, és valamilyen környezetvédelmi faktor van bennük (például „Fáradt és éhes vagyok. Nem bírom ki hazáig, vacsizok az X gyorsétteremben.” vagy „Kiugorok meglátogatni a barátnőmet Brüsszelbe a hétvégére. Vonattal megyek.”). Formailag a következő történik: Egy üres széket állítunk ki a játéktérbe, amely a döntést meghozó szereplőt jelenti, s ezt el is mondjuk. A következmények sorát már a szék mellett felsorakozó résztvevők jelenítik meg. Minden fokozatot egy új résztvevő talál ki, aki kiáll a játéktérbe, a skála következő pontjára, és elmondja az általa

kigondolt következményt. Mindig a közvetlenül előtte elhangzott állításhoz kapcsolódik a következő, amin azonban a játsszó csavar még egyet, fokozza azt (talán beszédesebb ezért *Dominóeffektus* vagy *Láncreakció* néven utalni a játékra). A csoport döntése, hogy teljes disztópia vagy teljes utópia a végkimenetel, a skála ötödik fokozata. A csupán öt lépéses történet nagyon sűrített, így abszurd, a valóságtól elrugaszkodott megoldásoknak nyit lehetőséget.

Forrás: Patócs Diána és a Vekker Műhely archívuma

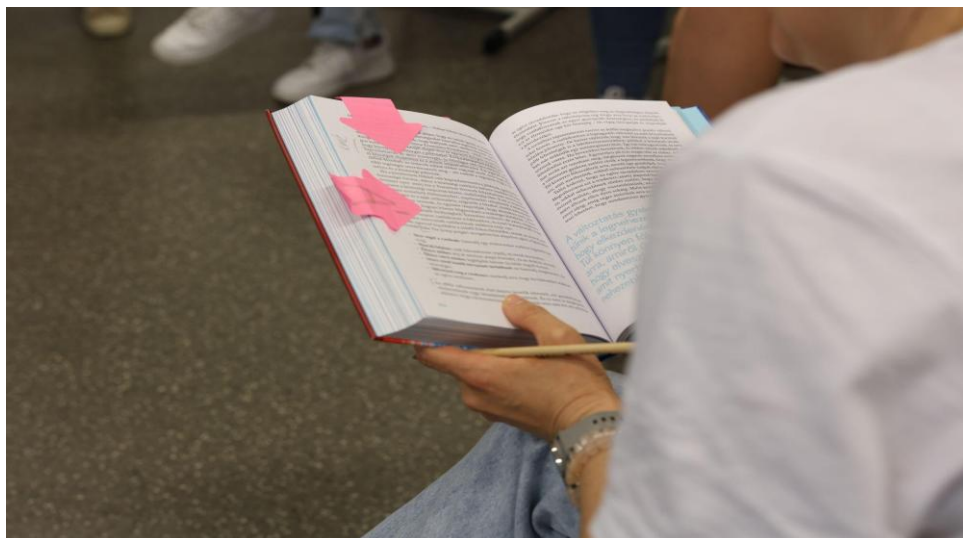
Egy másik forma arra, hogy ugyanezen döntéseket, pontosabban a döntések előtti pillanatokat vizsgáljuk, az általam *Szociális térkép* néven ismert játék. Mint az előzőben, itt is egy üres szék jelenti a döntés előtt álló fiktív személyt. A szék körül egy láthatatlan térkép van. A térképen vannak azok a tényezők, amelyek társadalmi beágyazottságuk miatt befolyásolnak egy embert, bárkit. A játék lényegében arról szól, hogy megnevezzük azokat a hatásokat, amelyek az adott döntésben valóban befolyásolják a mi szereplőnket (Például: Kellenek most nekem új ruhák? Az X üzletben Black Friday van, meg amúgy is mindenki onnan vásárol. Onnan rendeljek?). A társadalmi hatásokra a résztvevők hoznak ötleteket, és kiállnak a játéktérbe feltenni az ötletüket a térképre. A székhez képest olyan távolságba állnak, amennyire meghatározónak tartják a tényezőt. Lehet ez például a főszereplő anyagi helyzete vagy a kortársak nyomása, amit nagyon közel, a széktől 50 cm-re helyeznek el, míg például a nagy távolságból szállítás vagy a rabszolgai munkafeltételek a varrodában lehetnek 2 méteres távolságban is. A távolságokat közösen is megvitathatjuk egy-egy tényező kapcsán, és máris lehetőségünk van ütköztetni az eltérő tapasztalatokat. A térképhez hat-nyolc diákra van szükség egy körben. A kimaradók látják az összképet, a társadalmilag meghatározott embert. A tényezőket lehet post-it-re is felírni, és a szék köre a padlóra ragasztgatni.

Így máris két, nagyon eltérő szempontból vizsgáltuk az egyéni döntéseket: elvont vagy reális keretből, érzelmi vagy racionális feltérképezéssel, az előzményeken vagy következményeken gondolkodással.

Mit kínál a drámapedagógia?

A téma és a fókuszkérdés kijelölése után szükségem van arra, hogy tisztázzam, mi a drámapedagógia sajátos megközelítése, mi mászt kínál egy adott helyzetben. Bizonyára az olvasóban is felvillantak ötletek, hogyan lehetne nekifogni az „Egyéni cselekedetek, társadalmi következmények” című tematikus óra megszervezésének. Például lehet előadást tartani egy izgalmas tudományos eredményről vagy egy fontos társadalmi összefogásról – mint például az ózonlyukkrízis mindössze 30 év alatti megszüntetéséről, vagy a Sajó folyó extrém szennyezettsége ellen küzdő civil mozgalomról. Ezenkívül persze lehet aktivizálni a diákokat: fát ültetni, kiskertet létesíteni, szelektív szemeteseket ácsolni, stb.; szervezhetünk vetélkedőt vagy megkérhetjük a diákokat, hogy ők adjanak elő. De vajon mit kezdenek a drámatanárok a fenti témával?

Erre az átgondolásra azért is van szükség, mert a tökéletes kérdés(ek) birtokában könnyen átengedjük a terepet az egész csoportos beszélgetéseknek, amik persze fontosak, azonban ha túlsúlyba kerülnek, az óra elég egysíkú marad. Úgy is fogalmazhatnánk, „bennmaradunk a fejünkben”, csak elvonatkoztatott dolgokról beszélünk ahelyett, hogy eljátszás, beleérzés, átélés, mozgás közben és által szereznénk új ismereteket.

Forrás: Patócs Diána és a Vekker Műhely archívuma

A dráma a drámapedagógiában nem (csak) az irodalmi műnemre utal. A 'dráma' szó görög eredetű, annyit jelent, 'cselekszem' vagy 'csinálok', hogy befolyásoljak. Habár a nyomtatásban megjelent drámák, mintegy a színház leiratai, az ókorból fennmaradt szövegektől kezdve a kortás szerzeményekig azt a hamis érzetet keltik, hogy a színház egyenlő a beszéddel, a dialógussal, azonban ez koránt sincs így. A dráma működésének fő csatornája a cselekvés, melynek csak egyik lehetősége a beszéd. A dráma tehát egy fiktív, de meghatározható kontextusban, a körülmények szorítására változásra kényszerülő ember, aki szándékkal

cselekszik, és ez előzményekkel és következményekkel kapcsolható össze. Azonban a drámapedagógia az előbbi fogalom alá szorosan nem kapcsolódó, rengeteg más dramatikus tevékenységet, játékot, gyakorlatot is magába olvaszt, melyek a társas kölcsönhatás megjelenítésének különböző formáira kínálnak keretet (Bethlenfalvy, 2020). Tehát a drámapedagógia keretében a globális klímakrízisben az egyént a cselekvésben akadályozó és segítő tényezők, a résztvevők személyes tapasztalata megosztás és közös gondolkodás mentén, szituatív szabályjátékokon és szerepjátéson keresztül fejthetők fel.

Például a *Jövőnaplózás* során, miután egy körben megosztottuk, hogy ki milyen környezeti változást tapasztalt meg az életében, tanári narrációval elkalauzoljuk 2050-be a résztvevőket, ahol ők Ádám naplóját fogják megírni. Szóban, mondatról mondatra írjuk közösen ugyanazt a bejegyzést, amely egyszerre leírja is ennek a jövőbeli világnak, de a fő kérdés, amire a személyes választ minden diák beleszöheti, amikor rá kerül a sor: Mi számít igazán az életben? Mit szeretnénk megőrizni, ha a világ nagyon megváltozik 2050-re?

+1 Hogyan alakult a foglalkozás menet közben

A projektalapú, független, színházi-nevelési társulatban való működés sajátossága az iskolai foglalkozásokhoz viszonyítva, hogy egy csoporttal, egy foglalkozás keretében csupán egyszer találkozhatunk másfél órára. Ennek az alaphelyzetnek vannak egyértelmű hátrányai (például nem lehet hosszú távú folyamatokban gondolkodni, a diákoknak nemcsak a figyelmét kell megragadni, de a bizalmát is meg kell szerezni minden egyes óra elején, stb.) és előnyei, amik közé tartozik a kipróbálás utáni fejlesztés és átdolgozás. Míg egy tanár ugyanazt a tanórát leg hamarabb is csak egy év múlva veszi elő, mi tizennégy alkalommal próbálhattuk ki a foglalkozást az elmúlt nyolc hónapban.

Mind tudjuk, mást jelent elképzelni és más kipróbálni az ötleteket. Bár minél több tapasztalatot szerez a tanár/ facilitátor a gyakorlatban, annál jobban tervez fejben, azért mindig akad valami, ami az adott helyszínen derül ki. Ezzel a plusz egy szakasszal szeretném támogatni a pedagógusokat az új ötletek kipróbálásában, amely, tudom, fáradtságos, de kifizetődő munka.

- Miért nem jött be a hosszú beszélgetés? - Kezdetben viszonylag hosszú, akár húszperces beszélgető köröket tartottunk ráhangolóként, amikor a címhez (*Történetünk a mi kezünkben*) kapcsolódó kérdéseket tettünk fel. Sok gondolat felmerült a résztvevőkben, és azt is éreztük, szükség van ennyi időre, hogy megkapirgáljuk a felszínt, viszont az ülve folytatott hosszú beszélgetés megakasztotta az energia addig épülő ívét, az óra dinamikáját. Ezért később figyeltünk arra, hogy hamarabb lekerekítsük ezt az aktivitást, inkább rövid ismerkedésként tekintsünk rá.

- Miért nem jött be a (sok) felolvasás? – Bár a könyv írásai olvasmányosak, hallgatás alapján mégsem egyszerű azokat értelmezni. Továbbá, nem egy szemináriumot akarunk tartani, ahol közösen elemezzük az olvasottakat szövegi mivoltukban, hanem cselekvésben akarunk személyes tapasztalatok nyomán változást elérni a megértésben. Ezért a közös játék javára elvetettük a legtöbb felolvasást.

- Tudásmegosztás vagy közös gondolkodás? – Kezdetben Greta önmagunk képzése és mások képzése, valamint az információ megosztása mellett tett hitvallása miatt mi is szerettük volna, ha erős edukációs vonala van a foglalkozásnak. Hogy tudásmegosztó legyen, kvízsort, tényekkel megtámogatott vitát, több felolvasást terveztünk a foglalkozásba. Az első négy alkalom után biztosak voltunk benne, hogy érdemileg nem fér meg ez a két cél egymás mellett

másfél órában, így az előbbi elengedtük: a kvízt kivettük és a beszélgetést a fentebb említett okokból is lerövidítettük. A beszélgetést vezető kérdések finomhangolására is szükség volt, mert az gyakran olyan külpolitikai, globális gazdasági, filozófiai irányba terelődött, ami megnehezítette egyes embereknek a csatlakozást, és parttalanná tette a vitát. Igyekeztünk úgy terelni a beszélgetést, hogy az a személyes tapasztalatokról, megélésről és értékrendről szólhasson.

- A kvíz helyére építettük be a korábban már említett *Skála*, valamint egy másik, a *Négy égtáj* elnevezésű játékokat. Mindkettőben az egyéni cselekedetek társadalmi és egyéni következményei állnak a középpontban, és mind formailag, mind tartalmilag ráhangolják a résztvevőket az utánuk következő improvizált jelenetek készítésére. Mivel egymás előtt szerepet játszani nagyobb bátorságot igénylő komplex tevékenység (több mindenre kell egyszerre figyelni), ezért nagyon fontos, hogy hogyan juttatjuk el erre a pontja a csoportunkat. A két játékban ötleteket gyűjtöttük, milyen nézőpontok kerülhetnek elő az egyéni döntések során, és kiálltunk egymás elé, néha egy-egy mozdulatban vagy állóképben megjelenítve a gondolatunk. Ezután máris félig rögzített, improvizált jelenetekkel folytattuk a foglalkozást. Az alulról szerveződő Take the jump⁶ mozgalom hat életmódváltoztatási alapelvvel játszottunk, amelyek a zöldebb életmód eléréséhez kínálnak segítséget.

Zárás

Visszacsatolnék Takács-Sánta András felütésére a morális kötelességünkről a társadalom felé, és kihasználom az alkalmat, hogy kijelentsem, a drámaoktatásra, vagy legalább a drámapedagógia módszertanára kimondottan nagy szükségük van a diákoknak és nekünk is, hogy az együttműködés erejét és nehézségeit, valamint az egymástól való függésünket ne elvont fogalmakként, hanem valós élményeken keresztül tapasztaljuk meg. Ezt nemcsak a drámapedagógia mellett kardoskodva állítom, hanem mert azt gondolom, a központilag új célként kitűzött inkluzív oktatás elérésének azt is kell jelentenie, hogy lényegileg megértjük azt, hogy senkit sem hagyhatunk hátra, mert egy társadalomban, amitől egy valakit megfosztunk, attól mindenkit megfosztunk, ahol egy valakit hátrány ér, ott végül valamilyen módon mindenkit hátrány ér. Ez a megértés a kulcsa egy szolidárisabb jövőnek, ahol más embertársaink és más élőlények igényeit is ugyanolyan fontossággal tartjuk számon. Végezetül Szemessy Kinga (2025) kiváló táncos, koreográfus és pedagógus gondolatait idézem, aki kiemeli, hogy az oktatás szerepe és tétje abban rejlik, hogy rákérdezzen, mikor, hogyan és milyen mértékig kell a vágyainkat korlátoznunk vagy átalakítanunk mások vágyainak fényében és egy olyan bolygó vágyainak a fényében, ami egyszerűen nem adhat meg mindent, amit csak szeretnénk.

Klímaváltozás – Történetünk a mi kezünkben

(Kreatív olvasási foglalkozás felnőtteknek)

Alkotók: Benes Tarr Csilla, Németh Orsolya, Romada Rakottyay Katalin

Szervezés, kapcsolattartás: Romada Rakottyay Katalin

Konzulens: Czuczor Nóra

Hasznos linkek:

Vekker Műhely elérhetősége:

<https://vekkermuhely.com/>

Leírás a könyvről a magyar kiadó honlapján:

https://openbooks.hu/termek/klimakonyv/?gad_source=1&gad_campaignid=21014459941&gbraid=0AAAAAofFzIhtJXTIz2yCifoQYLmZSZURY&gclid=Cj0KCQiA9OnJBhD-ARIsAPV51xNJDOsVCIgXaDpzahETIqBnxvYxL3zOn6qfvvxOcLuu_z2iS4VgXwaAuigEALw_wcB

A foglalkozás elérhetősége:

<https://vekkermuhely.com/portfolio-item/klimavaltozas/>

<https://uj szo.com/velemen y/fokuszban-a-klimavaltozas>

<https://vekkermuhely.com/2025/04/15/klimavaltozas/>

Bővebben a Nadácia TIPSORT pályázatáról:

<https://nadaciatipsort.sk/ako-pomahame/nasadeni-pre-klimu/>

Felhasznált irodalom

Bethlenfalvy Ádám (2020): *Dráma a tanteremben. Történetek cselekvő feldolgozása*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.

Mészáros Juli (2022. március 3.): *Vizsgálják, hogy valóban vörösiszappal kevert szennyezett víz folyik-e a Sajóba*. 444 online folyóirat.

URL:<https://444.hu/2022/03/13/vizsgaljak-hogy-valoban-vorosiszappal-kevert-szennyezett-viz-folyik-e-a-sajoba> (Letöltés ideje: 2025.12.12.)

Szemessy Kinga Zsófia (2025): *Embracing discomfort. Participatory choreographies and their relation to a heritage of dissent* (Nem publikált disszertáció). Universitát Mozarteum Salzburg & Paris Lodron Universitát Salzburg.

Takács-Sánta András (2022. november 2.): *Válságban a civilizációnk? Igen, és ez páratlan lehetőség a jobb életre!* Válasz Online.

URL:<https://www.valaszonline.hu/2022/11/02/takacs-santa-andras-okologia-jovo-essze/> (Letöltés ideje: 2025.12.11.)

Thunberg, Greta (Szerk.) (2023): *Klímakönyv* (dr. M. Csaba, Ford.). Open Books.

Tóth András (2022. július 7.): *Tavaly még hatalmas volt az ózonlyuk, de ha minden jól megy, 20 év múlva végleg eltűnhet*. Qubit online folyóirat

URL:<https://qubit.hu/2022/07/07/tavaly-meg-hatalmas-volt-az-ozonlyuk-de-ha-minden-jol-megy-20-ev-mulva-vegleg-eltunhet> (Letöltés ideje: 2025.12.12.)

¹ Vekker Műhely színházi nevelési társulat. Elérhetősége: <https://vekkermuhely.com/>

² Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Comenius Egyetem, Pozsony, Selye János Egyetem, Komárom

³ Thunberg, G. (Ed.). (2023). *The Climate Book*. Penguin Books.

⁴ Benes Tarr Csilla (2025): *Kreatív olvasás à la Vekker Műhely. Olvasóvá nevelés drámapedagógiai megközelítésben*. Katedra folyóirat, XXXIII. évf. 1–2. sz. https://katedra.sk/folyoirat/xxxiii_01-02_10/

⁵ Takács-Sánta András (2022. november 2.). *Válságban a civilizációnk? Igen, és ez páratlan lehetőség a jobb életre!* Válasz Online. URL: <https://www.valaszonline.hu/2022/11/02/takacs-santa-andras-okologia-jovo-essze/> (Letöltés ideje: 2025.12.11.)

⁶ <https://takethejump.org/>